

k tomu přinutily, nemohou být tak dobře uspořádány jako ony, jež od počátku, kdy se sdružily, zachovávaly zřízení nějakého rozumného zákonodárce. Jakož je docela jisto, že řád pravého náboženství, jemuž sám Bůh dal příkázání, musí být nesrovnatelně lépe upraven než všechny ostatní. A abychom mluvili o věcech lidských, myslím, že byla-li Sparta kdysi velmi kvetoucí, nebyla toho příčinou správnost každého z jejích zákonů, z nichž mnohé byly dokonce hodně podivné, by i odporovaly dobrým mravům, nýbrž proto, že byvše vymyšleny toliko jediným člověkem, všechny směřovaly k témuž cíli. A proto jsem myslil, že vědy knižní, aspoň ony, jejichž vývody jsou toliko pravděpodobné a které nemají důkazů, byvše složeny a rozšířeny poněnáhu z učení několika osob, nejsou nikterak tak blízké pravdě jako prostá uvažování, jež může přirozeně činit jediný člověk se zdravým rozumem o věcech, jak se naskytnou. A rovněž tak jsem se domníval, že ježto jsme všichni byli dětmi, než jsme dospěli, a musili jsme být dlouho vedeni vlastními sklony i učiteli,¹⁷ což obojí často si odporovalo a ani jedno, ani druhé nám možná neradilo vždy k nejlepšímu, je téměř nemožno, aby naše úsudky byly tak čisté a tak pevné, jaké by byly bývaly, kdybychom byli užívali plně svého rozumu od okamžiku svého zrození a kdybychom byli vždy bývali vedeni jen jím.

Je pravda, že se nikdy nestrhnou všechny domy města jediné proto, aby je znovu postavili jinak; avšak stává se přece, že mnozí lidé bourají své domy a znova je stavějí, ba bývají k tomu někdy nuceni nebezpečím, že domy samy spadnou, když jejich základy nejsou dost pevné. Tímto příkladem jsem se přesvědčil, že by vskutku nebylo rozumné, aby jednotlivec pojal úmysl reformovat některý stát, měně v něm vše od základů a převraceje jej, aby jej znova vybudoval; ani aby reformoval souhrn nauk¹⁸ nebo jejich vyučovací osnovu, určenou pro školy. Že však, co se týče všech nauk, jež jsem až potud přijal, nemohl jsem učinit nic lepšího, než rázem je odvrhnout a pak znovu přijmout buď jiné, lepší, anebo tytéž, když jsem je byl přezkoumal, užívaje měřítko zralého rozumu. A věřil jsem pevně, že se mi takto zdaří žít svůj život mnohem lépe, než kdybych stavěl toliko na starých základech a kdybych se opíral jen o principy, o nichž jsem se byl dal přesvědčit ve svém mládí, nerozbíraje nikdy,

jsou-li správné. Neboť ačkoli jsem v tom pozoroval různé nesnáze, nebyly přesto nikterak nepřemožitelné, a nebylo možné je srovnávat s nesnázemi, spojenými s reformou nejmenších věcí, týkajících se lidského společenství. Jeho veliké útvary je velmi nesnadno zdvihnout, když se skácely, by i zadržet, když se vyšinuly, a jejich pád nemůže být než velice prudký. Mají-li pak jaké nedostatky — sama různost mezi nimi totiž dostatečně dokazuje, že mnohé z nich je májí — život je bezpochyby značně zmírnil; dokonce se mnohým z nich vyhnul nebo je nepozorovaně napravil tam, kde by se jim dalo těžko čelit úmyslně; a konečně jsou tyto nedostatky téměř vždy snesitelnější než jejich změna: stejně jako hlavní silnice, točící se mezi horami, stávají se poněnáhu tak urovnanými a pohodlnými, když se jich užívá, že je mnohem lépe jít po nich, než snažit se kráčet přímější cestou slézáním skal a sestupováním na dno propastí.

Proto nikterak neschvaluji ony svárlivé a nepokojné povahy, jež, nejsouce povolány ani svým rodem ani společenským postavením k řízení věcí veřejných, přesto do nich myšlenkově zasahují nějakou novou reformou. A domníval-li bych se, že by v tomto spise byla nejmenší věc, pro niž by mne bylo možno podezírat z tohoto bláznovství, byl bych velice zarmoucen, že jsem strpěl, aby byl uveřejněn. Mé úmysly nešly nikdy dále, než k snaze o zlepšení mých vlastních myšlenek a o to, abych stavěl na základech výlučně svých vlastních. Ukazuji vám tu příklad své práce, jež se mi dost líbila, ne ovšem proto, že bych chtěl komukoli radit, aby ho následoval: ti, které Bůh lépe obdařil svými milostmi, budou snad mít vznešenější cíle, a u mnohých se velice obávám, že již můj cíl je příliš smělý pro ně. Samo rozhodnutí, zbavit se všech nauk, v něž jsme dříve měli víru, není příkladem, jehož by měl každý následovat; svět je složen téměř jen z duchů dvojího druhu, pro něž se tento příklad nikterak nehodí: z těch totiž, kteří, pokládající se za obratnější, než jsou, nedovedou se vyhnout přenáhlenosti svých úsudků ani mít dost trpělivosti, aby v přesném pořadí vyvozovali všechny své myšlenky — takže, kdyby se jednou odvážili zapochybovat o zásadách, jež si osvojili, a uhnout z obvyklé cesty, nikdy by se nemohli držet stezky, vedoucí přímo, a zůstali by v bludech po všechn svůj život; a pak z oněch, kteří, majíce dost rozumu anebo skromnosti, aby uznali, že jsou méně